

Tamamlayıcı ve Alternatif Tedaviler Dersinin Hemşirelik Öğrencilerinin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutumlarına ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarına Etkisi

The Effects of Complementary and Alternative Therapies Course on Nursing Students' Attitudes Towards Complementary and Alternative Medicine and Healthy Lifestyle Behaviors

Dilek Yıldırım, Özlem Akman

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

GİRİŞ ve AMAÇ: Sağlık sisteminin bir üyesi olarak hemşirelere, bireylerin kullandıkları tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin değerlendirilmesinde, bu yöntemlerin kullanım amaçlarının, etkilerinin, kullanım şekillerinin, risklerinin doğru anlatılmasında önemli görevler düşmektedir. Bu yöntemlere yaklaşımını belirlemeye yönelik bilgi ve tutumlarının araştırılması gerekmektedir. Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisini belirlemektedir.

YÖNTEM ve GEREÇLER: Yarı deneysel olarak yapılan araştırmanın evrenini, bir hemşirelik fakültesinde öğrenim gören 168, örneklemini ise çalışmaya katılmayı kabul eden 147 öğrenci oluşturdu. Çalışma öncesinde etik kurul izni ve katılımcılardan yazılı ve sözlü izin alındı. Nisan-Haziran 2019 tarihleri arasında sosyodemografik özellikleri içeren form, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği ve Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği kullanılarak toplandı. Verilerin analizinde frekans, yüzde, Pearson Ki-kare testi, Mann Whitney U, ve independent student t testleri kullanıldı.

BULGULAR: Öğrencilerin yaş ortalaması 20.52 ± 2.68 , grubun çoğu kadındı. Her iki grubun da sosyodemografik özellikleri benzerdi ($p > 0.05$). Grupların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği toplam puan ortalamaları ve kendini gerçekleştirme, sağlık sorumluluğu, fiziksel aktivite, kişilerarası destek alt boyutları benzerdi ($p > 0.05$). Dersi alan grubun daha olumlu beslenme davranışı gösterdiği belirlendi ($p < 0.05$). Hemşirelik öğrencilerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamaları incelendiğinde, dersi alanların puan ortalamasının (28.34 ± 7.6), dersi almayanların puan ortalamasından yüksek olduğu görüldü ($p = 0.001$).

TARTIŞMA ve SONUÇ: Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersi, hemşirelik öğrencilerine beslenme ve stres yönetimini konularında olumlu sağlık davranışı ve tamamlayıcı ve alternatif tedavilere karşı bilgi, beceri ve olumlu tutumun kazandırılmasında etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Tamamlayıcı ve bütüncül tedaviler, sağlıklı yaşam biçimi davranışları, hemşirelik öğrencileri, hemşirelik eğitimi

ABSTRACT

INTRODUCTION: To determine the effect of complementary and alternative therapies on nursing students' attitudes towards complementary and alternative medicine and healthy lifestyle behaviors.

METHODS: The population of the study was 187 students from a nursing faculty in Istanbul and 147 students who accepted to participate in the study. Prior to the study, ethics committee permission and written and verbal permission were obtained from the participants. Between February and April 2019, Data was collected using personal information form, Healthy Lifestyle Behaviors Scale and Attitude towards Complementary and Alternative Medicine Scale. Frequency, percentage, Pearson Chi-square test, Mann Whitney U, and independent student t tests were used for data analysis.

RESULTS: The mean age of the students was 20.52 ± 2.68 and most of the group were women. The total score means of the Healthy Lifestyle Behaviors Scale of the groups and sub-dimensions of self-realization, health responsibility, physical activity and interpersonal support were similar ($p > 0.05$). It was determined that the group taking the course showed more positive feeding behaviors ($p < 0.05$). When the total scores and subscale scores of Nursing Students Attitude Scale against Complementary and Alternative Medicine were examined, the average score of those who took the course was 28.34 ± 7.6 and 31.08 ± 5.0 for those who did not. When the scores of the groups were compared, the difference was statistically significant ($p = 0.001$).

DISCUSSION and CONCLUSION: Complementary and alternative therapies course is effective in providing nursing students with knowledge, skills and positive attitudes towards nutritional and stress management in terms of positive health behavior and complementary and alternative therapies.

Keywords: Complementary and holistic treatments, healthy lifestyle behaviors, nursing students, nursing education

İletişim / Correspondence:

Dr. Dilek Yıldırım

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: yasemincoskun@yahoo.com

Başvuru Tarihi: 29.04.2019

GİRİŞ

Tamamlayıcı ve alternatif tedavilere yönelik uygulamalar ülkemizde ve dünyada giderek popülerite kazanmaktadır (1). Tamamlayıcı ve alternatif tıp, National Center for Complementary and Alternative Medicine (NCCAM) tarafından “günümüzde alışlagelmiş tıbbın içinde sayılmayan farklı sağlık sistemleri uygulamalar ve ürünlerden oluşan bir grup” olarak tanımlanmaktadır (1). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) dünyada %80 insanın tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini hastalıklarıyla mücadelede kullandığını bildirmektedir. Ayrıca DSÖ tıbbi tedavilerle entegre bir şekilde tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin kullanılmasını desteklemektedir (2).

İnsanların tamamlayıcı ve alternatif tedavi uygulamalarına olan bu yönelişi, toplumun her düzeyinde sağlık hizmeti sunan, amacı optimal sağlık düzeyini yükseltmek olan hemşirelerin tamamlayıcı tedavi uygulamalarında yer almasını kaçınılmaz kılmıştır (3). Sağlık düzeyini en üst seviyeye çıkarmak için bireye yeterli bilgi, beceri ve olumlu tutum ve davranışların kazandırılması ve bunun alışkanlık haline getirilmesi gerekir. Bu da doğru sağlık davranışlarının yaşamın erken dönemlerinden itibaren kazandırılması ile mümkün olabilmektedir (4). Sağlık sisteminin bir üyesi olarak hemşirelere, bireylerin kullandıkları tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin değerlendirilmesinde, bu yöntemlerin kullanım amaçlarının, etkilerinin, kullanım şekillerinin, risklerinin doğru anlatılmasında önemli görevler düşmektedir. Bu önemli görevleri nedeniyle hemşirelerin ve de eğitim sürecinde olan hemşire adaylarının bu yöntemlere yaklaşımını belirlemeye yönelik bilgi ve tutumlarının araştırılması gerekmektedir. Ayrıca hemşire adaylarının müfredatında tamamlayıcı ve alternatif tedavilere yönelik derslerin verilmesi ve bu derslerin de etkinliğinin değerlendirilmesi önemlidir (3, 5, 6). Bu konuda yapılacak yeni çalışmalar ile sağlık politikalarının ve hemşirelik eğitimi müfredatının sağlıklı bir şekilde planlanması yapılacaktır. Literatürde tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıba karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisini inceleyen çalışma sonucuna rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın amacı,

tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıba karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisini belirlemektir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Araştırma hemşirelik bölümü müfredatında seçmeli ders olarak yer alan tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıba karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla dersi alanlar ve almayanlar şeklinde iki grup değerlendirilerek yarı deneysel olarak gerçekleştirildi.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Nisan-Haziran 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırmanın evrenini bir vakıf üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören 168 öğrenci oluşturdu. Örneklem seçilmeden evrenin tamamına ulaşılması hedeflendi. Evrenin %87.5'ine ulaşıldı ve araştırmaya katılmayı kabul eden 147 öğrenci (dersi alanlar grubu n=69, dersi almayanlar grubu n=78) örneklemi oluşturdu.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Form, öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgileri elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Formda, öğrencilerin yaş, aile tipi, gelir düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi gibi bireysel özelliklerine yönelik 16 soru bulunmaktadır.

Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği:

Toplam 48 maddeden oluşmaktadır. Kendini gerçekleştirme, sağlık sorumluluğu, egzersiz, beslenme, kişilerarası destek ve stres yönetimi olmak üzere altı alt grubu vardır. Her alt grup bağımsız olarak tek başına değerlendirilebilmektedir. Her bir madde için 4'lü likert tipte yanıtlamayı gerektirir. Ölçeğin tamamı için en düşük puan 48, en yüksek puan 192'dir. Puan arttıkça olumlu sağlık davranışları da artmaktadır (7).

Tamamlayıcı ve Alternatif Tıba Karşı Tutum Ölçeği: Hastaların tamamlayıcı ve alternatif tıba karşı tutumlarını belirleyen ölçek 11 maddeden oluşmakta ve 6'lı likert tipte ve iki alt boyutlu (tamamlayıcı ve alternatif tıp alt boyutu ve bütüncül sağlık alt boyutu) bir ölçektir. Ölçekten alınan düşük

puanlar tamamlayıcı ve alternatif tıbbaya yönelik olumlu tutum olduğunu ifade eder (8).

Verilerin Analizi

Veriler bilgisayarda SPSS 25 sürümünde frekans, yüzde, Pearson Ki-kare testi, Mann Whitney U, ve independent student t testleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alındı. Veri toplama öncesinde bilgilendirme ile öğrencilerin, araştırmaya katılmak istediklerine ilişkin, sözlü ve yazılı izinleri alındı.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında, ders alan grubun yaş ortalaması 21.52 ± 2.07 , ders almayan grubunda yer alan öğrencilerin ise 19.64 ± 2.86 olduğu ve her iki grubun yaş gruplarına göre dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı saptandı ($p=0.729$). Her iki grupta yer alan öğrencilerin çoğunluğunun kadın cinsiyette oldukları ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görüldü ($p=0.105$) (Tablo 1).

Ders alan grubundaki öğrencilerin %82.6'sının, ders almayan grubundaki öğrencilerinin ise %78.2'sinin çekirdek aileye sahip olduğu belirlendi. Her iki grubun aile tipleri karşılaştırıldığında aradaki fark istatistiksel olarak önemsiz olduğu görüldü ($p=0.503$). Gruplardaki öğrencilerin çoğunluğunun annesinin ilköğretim mezunu olduğu ($p=0.248$), baba eğitimi açısından karşılaştığımızda ise gruplardaki öğrencilerin babasının yaklaşık yarısının ilköğretim mezunu olduğu saptandı. Her iki grubun baba eğitimi karşılaştırıldığında aradaki farkın istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlendi ($p=0.566$). Öğrencilerin maddi gelirini değerlendirme durumu incelendiğinde her iki grubun büyük çoğunluğunun geliri giderine eşit olarak yanıt verdiği görüldü. Her iki grup arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptandı ($p=0.263$). Her iki gruptaki öğrencilerin çoğunluğunun çalışmadığı, bu özellik açısından benzerlik gösterdiği görüldü ($p=0.108$) (Tablo 1).

Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği toplam puanı ve alt boyut puan ortalamaları karşılaştırıldığında, dersi alan gruptaki öğrencilerin ölçek toplam puan ortalamasının 139.33 ± 2.25 , dersi almayan gruptaki öğrencilerinin 135.63 ± 2.41 olduğu görüldü. Her iki grup arasındaki farkın istatistiksel olarak önemsiz olduğu saptandı ($p=0.362$), (Tablo 2). Ölçeğin kendini gerçekleştirme, sağlık sorumluluğu, fiziksel aktivite, kişilerarası destek alt boyutlarının her iki grupta da benzer olduğu ve istatistiksel açıdan fark olmadığı saptandı ($p>0.05$) (Tablo 2).

Beslenme alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde, dersi alan grubun puan ortalamasının 22.25 ± 0.45 olduğu, dersi almayan grubun 20.55 ± 0.46 ise olduğu görüldü. Aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanarak ($p=0.012$), dersi alan grubun daha olumlu beslenme davranışı gösterdiği belirlendi. Aynı şekilde, stres yönetimi alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde, dersi alan grubun puan ortalamasının 21.21 ± 0.50 olduğu, dersi almayan grubun 19.84 ± 0.38 ise olduğu görüldü. Aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanarak ($p=0.047$), dersi alan grubun daha olumlu stres yönetimi davranışı gösterdiği belirlendi (Tablo 2).

Hemşirelik öğrencilerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbaya Karşı Tutum Ölçeği toplam puan ve alt boyut puan ortalamaları incelendiğinde, dersi alanların puan ortalaması 28.34 ± 0.76 , dersi almayanların ise olduğu 31.08 ± 0.50 belirlendi. Grupların puanları karşılaştırıldığında aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görüldü ($p=0.001$). Öğrencilerin tamamlayıcı ve alternatif tıp alt ölçek puan ortalaması ve bütüncül sağlık alt ölçek puan ortalaması karşılaştırıldığında, aradaki farkın istatistiksel açıdan önemsiz olduğu saptandı ($p>0.05$) (Tablo 3).

Tablo 1. Gruplarının Tanımlayıcı Özelliklerinin Karşılaştırılması (n=147)

Ders Alan Grup (n=69)	Ders Almayan Grup (n=78)					
Özellikler	En az- En çok	$\bar{X} \pm Sd$	En az- En çok	$\bar{X} \pm Sd$	Test	p
Yaş	19-29	21.52±2.07	19-29	19.64±2.86	t: 4.505	.729
	n	%	n	%	χ^2	p
Cinsiyet						
Kadın	52	74.5	67	85.9	2.635	.105
Erkek	17	24.6	11	14.1		
Aile Tipiniz						
Çekirdek aile	57	82.6	61	78.2	.448	.503
Geniş aile	12	17.4	17	21.8		
Annenin Eğitim Düzeyi						
İlkokul mezunu	47	68.1	43	55.1	2.785	.248
Ortaokul mezunu	12	17.4	17	21.8		
Lise Mezunu	10	14.5	18	23.1		
Babanın Eğitim Düzeyi						
İlkokul mezunu	33	47.8	46	59.0	2.033	.566
Ortaokul mezunu	15	21.7	15	19.2		
Lise Mezunu	14	20.3	11	14.1		
Üniversite	7	10.1	6	7.7		
Çalışma Durumu						
Çalışıyor	18	26.1	12	15.4	2.582	.108
Çalışmıyor	51	73.9	66	84.6		
Gelir Durumu						
Gelirim giderime eşit	46	66.7	43	55.1	2.668	.263
Gelirim giderimden yüksek	12	17.4	22	28.2		
Gelirim giderimi karşılamıyor	11	15.9	13	16.7		

t: Bağımsız gruplarda t testi, χ^2 : Pearson Ki-kare testi, p<0.05

Tablo 2. Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n=147)

Dersi Alanlar (n=69)	Dersi Almayanlar (n=78)			
Ölçek ve Alt Boyutları	$\bar{X} \pm Sd$	$\bar{X} \pm Sd$	Z	p
Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği (Toplam)	139.33±2.25	135.63±2.41	-0.912	.362
Sağlık Sorumluluğu	22.77±.57	22.17±.58	-0.281	.780
Fiziksel Aktivite	19.02±.52	18.71±.87	-0.769	.442
Alt Boyutlar				
Beslenme	22.25±.45	20.55±.46	-2.527	.012
Kendini Gerçekleştirme	27.84±.45	28.24±.51	-0.869	.385
Kişilerarası Destek	26.21±.55	26.11±.53	-0.169	.865
Stres Yönetimi	21.21±.50	19.84±.38	-1.989	.047

Sd: Standard Sapma, p değeri Mann Whitney U testi ile elde edildi, p<0.05

Tablo 3. Öğrencilerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n=147)

Dersi Alanlar (n=69)		Dersi Almayanlar (n=78)			
	Ölçek ve Alt Boyutları	$\bar{X} \pm Sd$	$\bar{X} \pm Sd$	Z	p
	Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği (Toplam)	28.34±.76	31.08±.50	-3.347	0.001
Alt Boyutlar	Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp	19.46±.56	19.98±.60	-0.971	.332
	Bütüncül Sağlık	8.88±.37	11.10±.62	-1.809	.700

Sd: Standard Sapma, p değeri Mann Whitney U testi ile elde edildi, p<0.05

TARTIŞMA

Çalışmamızda tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersini alan öğrencilerin, bu dersi almayanlara göre beslenme davranışlarının ve stres yönetimlerinin daha iyi olduğu belirlendi (Tablo 2).

Hemşirelik öğrencilerinin ders öncesi ve sonrası sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirildiği bir çalışmada, öğrencilerin ders sonunda öncesine göre, fiziksel aktivite ve beslenme davranışlarında önemli değişim gösterdikleri bildirilmiştir (9). Yapılan başka bir çalışma da hemşirelik öğrencilerine sağlığı geliştirmeye yönelik verilen eğitimin beslenme davranışlarının ve stres yönetimlerinin daha iyi olduğu belirlenmiştir (10). Bir başka iki çalışmada da sağlığı koruma ve geliştirme ile ilgili ders alan öğrencilerin beslenme ve sağlık sorumluluğu alt ölçeği puan ortalamalarındaki artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (11, 12). Literatürde tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisini inceleyen bir çalışma sonucuna rastlanılmamıştır. Ancak farklı gruplarda ve farklı derslerin etkinliğini değerlendiren bu çalışmalar bizim çalışmamızı destekler niteliktedir. Çalışmamızın bu bulgusundan yola çıkılarak, tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin, stresi yönetmesinde ve sağlıklı beslenme davranışlarını kazandırmada hemşirelik öğrencileri üzerinde pozitif etkisinin olduğu söylenebilir. Ölçeğin diğer alt boyutlarında gruplar arası farkın anlamlı olmamasının nedeni olarak, kendini gerçekleştirme, sağlık sorumluluğu, fiziksel aktivite ve kişilerarası desteğin, dersin daha uzun vadede gerçekleştirilebilecek hedefleri olduğundan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbı Karşı Tutum Ölçeği ve alt boyut puan ortalamalarının karşılaştırılmasına bakıldığında, ölçekten en az 11, en fazla 66 puan alınabilmektedir. Ölçeğin puanı

yükseldikçe tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı negatif tutum artmaktadır. Dersi alan grubun, dersi almayan gruba göre tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı daha olumlu bir tutum sergilediği görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda, hemşirelik öğrencilerinin, tamamlayıcı ve alternatif tıbbı yönelik olumlu değerlendirmeler yaptıkları ve hemşirelik eğitiminde tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemleri hakkında bilgi ve uygulamaların yer almasını istediklerini belirlemişlerdir (13). Hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tedaviler konusundaki bilgisinin sınırlı olduğunu ifade etmiştir (14). Yapılan başka bir çalışmada da hemşirelik bölümü öğrencilerine 4 haftalık teorik ve uygulamalı tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersi eğitim programı sonrasında öğrencilerin, tamamlayıcı ve alternatif tedavilere yönelik yeterliliklerinin, tutumlarının, bilgilerinin ve algılarının arttığını ifade edilmektedir (15). Yapılan bir çalışmada da hemşirelik, tıp ve eczacılık öğrencilerine verilen tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin bu konudaki tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (16). Başka bir çalışmada da tamamlayıcı ve alternatif tedaviler eğitiminin bilgi, tutum ve davranışları olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (5).

Literatür verileri de çalışmamızın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Bu verilerden çıkılarak, hemşirelik eğitiminde verilen tamamlayıcı ve alternatif tedaviler eğitimi, tamamlayıcı ve alternatif tedaviler konusunda hemşirelik öğrencilerinin bilgi, tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Sağlık çalışanlarının tamamlayıcı ve alternatif tedavilerin etkisi ve güvenliği konusunda var olan kaynakları kullanımı ve bilgi düzeylerini artırmaları gerekmektedir. Hemşirelik öğrencilerinin standart lisans eğitiminin bir parçası olarak tamamlayıcı ve alternatif tedavilerin etkisi ve

güvenliği konusunda eğitim almaları gerekmektedir. Hasta bakımında hastaların tamamlayıcı ve alternatif tedaviler hakkındaki sorularını cevaplayabilmek için hemşirelik öğrencilerinin müfredat programlarında bu bütünleştirici modellerin yer alması önemlidir (3, 17, 18).

SONUÇ

Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersi, hemşirelik öğrencilerine beslenme ve stres yönetimini konularında olumlu sağlık davranışı kazandırmada etkilidir. Ayrıca tamamlayıcı ve alternatif tedavilere karşı bilgi, beceri ve olumlu tutumun kazandırılmasında da önemli ve etkilidir. Bu dersin tüm hemşirelik ve sağlık profesyonellerinin eğitim müfredatında yer alması önerilir. Ayrıca bütüncül ve tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının, hemşirelik öğrencilerinin eğitim programlarına dahil edilmesi, standart hemşirelik eğitiminin bir parçası olarak bu terapilerinin etkisi ve güvenliği hakkında geleceğin sağlık profesyonelleri olacak öğrencilerimizin bilgilendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Poreddi V, Thiyagarajan S, Swamy P, Gandhi S, Thimmaiah R, BadaMath S. Nursing students attitudes and understanding of complementary and alternative therapies: an Indian perspective. *Nursing Education Perspectives*. 2016;37(1):32-7.
2. Lewith G, Verhoef M, Koithan M, Zick SM. Developing CAM research capacity for complementary medicine. *Evid Based Complementary Alternative Medicine*. 2006;3(2):283-9.
3. Aktaş B. Attitudes of nursing students toward holistic complementary and alternative medicine. *Journal of Academic Research in Nursing* 2017;3(2), 55-9.
4. Özyazıcıoğlu N, Kılıç M, Erdem N, Yavuz C, Afacan S. Hemşirelik öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 2011;8(2):277-89.
5. Cornman BJ, Carr CA, Heitkemper MM. Integrating CAM into nursing curricula: CAM camp as an educational intervention. *Explore* 2006 May;2(3):226-31.

6. Çöl Araz N, Taşdemir HS, Parlar Kılıç S. Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin tıp dışı alternatif ve geleneksel uygulamalar konusunda görüşlerinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2012;1(4):240-51.

7. Esin N. Sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Hemşirelik Bülteni* 1999;12(45):87-95.

8. Erci B. Attitudes towards holistic complementary and alternative medicine: A sample of healthy people in Turkey. *Journal of Clinical Nursing* 2007;16(4):761-8.

9. Yeh L, Chen CH, Wang CJ, Wen MJ, Fetzer SJ. A preliminary study of a healthy-lifestyle-promoting program for nursing students in Taiwan. *Journal of Nursing Education* 2005 Dec;44(12):563-5.

10. Hsiao YC, Chen MY, Gau YM, Hung LL, Chang SH, Tsai HM. Short-term effects of a health promotion course for Taiwanese nursing students. *Public Health Nursing* 2005 Jan-Feb;22(1):74-81.

11. Ayaz S, Tezcan S, Akıncı F. Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin sağlığı geliştirme davranışları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2005;9(2):26-34.

12. Aksungur A, Göktaş B, Önder ÖR, Cankul İH. Öğrencilerin sağlıklı yaşam davranışlarının değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2011;10(1):1-12.

13. Uzun Ö, Tan M. Nursing students' opinions and knowledge about complementary and alternative medicine therapies. *Complementary Therapies in Nursing and Midwifery* 2004;10(4):239-44.

14. Yıldırım Y, Parlar S, Eyigor S, Sertoş OO, Eyigor C, Fadiloğlu C, Uyar M. An analysis of nursing and medical students' attitudes towards and knowledge of complementary and alternative medicine (CAM). *Journal of Clinical Nursing* 2010 Apr;19(7-8):1157-66.

15. Booth-Laforce C, Scott CS, Heitkemper MM, Cornman BJ, Lan MC, Bond EF, Swanson KM. Complementary and alternative medicine (CAM) attitudes and competencies of nursing students and faculty: results of integrating CAM into the nursing curriculum. *Journal of Professional Nursing* 2010 Sep-Oct;26(5):293-300.

16. Avino K. Knowledge, attitudes, and practices of nursing faculty and students related to complementary and alternative medicine: a statewide look. *Holistic Nursing Practice* 2011 N

17. ov-Dec;25(6):280-8.

18. Kinchen EV, Loerzel V. Nursing students' attitudes and use of holistic therapies for stress relief. *Journal of Holistic Nursing* 2019 Mar;37(1):6-17.

19. Yeh L, Chen CH, Wang CJ, Wen MJ, Fetzer SJ. A preliminary study of a healthy-lifestyle-promoting program for nursing students in Taiwan. *Journal of Nurse Education* 2005 Dec;44(12):563-5.